

УДК 930(092)(477):001(477+476)

Галина ГРИЦЕНКО,
кандидат історичних наук, викладач кафедри всесвітньої історії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич), grycenko84@gmail.com

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ НАУКОВИХ КОНТАКТАХ

У статті досліджено листування М. Грушевського з видатними білоруськими вченими і громадсько-культурними діячами, що уможливило простежити еволюцію поглядів білорусів, коло їхніх наукових інтересів. З'ясовано внесок М. Грушевського у розвиток білорусько-українських наукових взаємин кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: Україна, Білорусь, культура, українсько-білоруські зв'язки, Михайло Грушевський.

Лит. 12.

Halyna HRYTSENKO,
Ph.D. in History, lecturer of World History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) grycenko84@gmail.com

MYCHAILO HRUSHEVSKIJ IN UKRAINIAN-BELARUSIAN SCIENTIFIC CONTACTS

The M.Hrushevsky's correspondence with prominent Byelorussian scientists, social and cultural figures is explored in the article, this allowed to trace the Byelorussians views evolution, their research interests scope. It was found M. Hrushevsky's contribution to Byelorussian-Ukrainian scientific relations development in the end of the 19th – early 20th century.

Key words: Ukraine, Belorussia, cultural, Ukrainian-Belorussian relations, Mychailo Grushevskij.

Ref. 12.

Галина ГРИЦЕНКО,
кандидат исторических наук, преподаватель кафедры всемирной истории
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана
Франко (Украина, Дрогобыч) grycenko84@gmail.com

МИХАИЛ ГРУШЕВСКИЙ В УКРАИНСКО-БЕЛОРУССКИХ НАУЧНЫХ КОНТАКТАХ

В статье исследовано переписки М. Грушевского с выдающимися белорусскими учеными и общественно-культурными деятелями, что позволило проследить эволюцию взглядов белорусов, круг их научных интересов. Выяснено вклад М. Грушевского в развитие белорусско-украинских научных взаимоотношений конца XIX – начала XX в.

Ключевые слова: Украина, Беларусь, культура, украинско-белорусские связи, Михаил Грушевский.

Лит. 12.

Постановка проблеми. Розвиток українсько-білоруських взаємин у культурному ареалі кінця XIX – початку XX ст. був зумовлений об'єктивними факторами: подібністю політичних, суспільних та економічних умов розвитку, спільністю інтересів у боротьбі за національну свободу. Україна та Білорусь спільно виступили проти колонізаторської політики російського царизму, спрямованої на повну асиміляцію українців і білорусів.

У цей період окремі українські громадсько-культурні діячі намагалися підтримувати білорусів у їхній боротьбі за свою національну самобутність. Освічені урядовці, чимало з яких проявили себе як письменники, науковці, педагоги та інші працівники в галузі культури, підтримували жваві контакти зі своїми колегами на різних теренах імперії. Їхні взаємини сприяли не лише науковим дослідженням, але й взаємовпливові та взаємозбагаченню прогресивними ідеями і були поштовхом до розвитку радикальних дій.

Великий інтерес до білоруської історії та культури проявив видатний український історик, письменник Михайло Грушевський. Український вчений, розглядаючи ті чи інші проблеми історії, використовував білоруські матеріали, вводив їх до наукового вжитку.

Аналіз досліджень. Деякі аспекти цих взаємозв'язків представлені у дослідженнях С. Луговцової [7] Ю. Мицик [8], в узагальнювальній праці про білоруських діячів культури [12], проте вони не відтворюють цілісну картину білоруських зв'язків М. Грушевського тогочасного періоду. Нові дані почерпнуто з архівних джерел Центрального державного історичного архіву України у Києві (ЦДІАК України), зокрема листування між М. Грушевським і М. Довнар-Запольським [10; 11], які були палкими прихильниками ідеї слов'янської єдності.

Мета роботи – з'ясувати зв'язки М. Грушевського з білоруськими вченими і громадськими діячами та окреслити його основні концептуальні позиції з історії Білорусі.

Виклад основного матеріалу. На увагу заслуговують контакти між М. Грушевським та Мирофан Довнар-Запольським. Це пояснюється різними причинами, насамперед однаковими суспільно-політичними поглядами, професійними інтересами, врешті, особливостями життєвого шляху обох вчених. В особистому архіві М. Грушевського [10; 11] зберігається вісімнадцять листів М. Довнар-Запольського за 1895 – 1905 рр., а також ряд недатованих листів, писаних з Києва. Найбільшими за обсягом і найважливішими є чотири листи від 1895 р. і один з 1896 р. У них М. Довнар-Запольський інформує М. Грушевського про свою копітку працю в архівах над археографічною публікацією «Документи Московського архіву міністерства юстиції» і зокрема про працю над матеріалами ревізії Берестейського староства 1566 р.

Білоруський історик повідомляв про підготовку ним до друку «Книги данин» («Записи поземельных дач короля и великого князя Казимира»). У зв'язку з тим, що М. Довнар-Запольський, за власним висловом, був «завален печатанием», він не зміг виконати своєї обіцянки М. Грушевському щодо участі у виданнях НТШ. У своєму листі від 22.11.1898 р. він вибачався за це перед М. Грушевським і просив відновити перервану з початком 1897 р. присилку йому чергових випусків Записок НТШ, обіцяв прислати видану ним «Скарбовую книгу за 1508 – 9 гг. и рецензию мою на Ваши «Жерела» [11, 227–230]. Йшлося про рецензію на фундаментальну публікацію «Жерела до історії України-Руси», на той час вже було видано три томи.

М. Довнар-Запольський і М. Грушевський проводили і звичайний для колег істориків обмін архівною інформацією. На прохання М. Грушевського, білоруський

вчений обіцяв пошукати україністичні матеріали, які цікавили адресата, серед документів Київського та Брацлавського воєводств, Подільських та Холмських актів і дещо таки знайшов. М. Довнар-Запольський просив М. Грушевського посприяти у публікації підготовленого ним тому документів у Львові. При цьому він зауважував, що опублікувати в іншому місті практично немає шансів і всюди ставлять умови [10, 11–12]. Великим є недатований лист М. Довнар-Запольського, у якому мова йшла про обмін книгами та їх рецензування, причому подавалася дуже висока оцінка «Запискам НТШ» («прекрасный орган, до какого мы еще не дожили!») [10, 27–31].

П'ять листів від М. Грушевського М. Довнар-Запольському і п'ятнадцять листів М. Довнар-Запольського М. Грушевському періоду співпраці з «Записками НТШ» опубліковані у збірнику «Переписка М. Довнар-Запольського з діячами науки України (1893–1908 рр.)», що став підсумком спільної роботи білоруських і українських дослідників [9].

Взаємозв'язок з «Записками НТШ» і їх редактором М. Грушевським можна розділити на два періоди. Перший (1894–1897 гг.) – період взаємних особистих контактів, коли вчений почав співпрацювати з журналом і опублікував там чотири рецензії, а також отримав відгуки на ряд своїх робіт. Ймовірно, що інтерес М. Довнар-Запольського до «Записок НТШ» з'явився після публікації там невеликої рецензії М. Грушевського на «Мотивы свадебных песен Пинчуков» [2, 191–192]. Другий період – коли «Записки НТШ» продовжили рецензування основних праць М. Довнар-Запольського, але його особисті контакти з редакцією практично припинилися.

Інші листи М. Довнар-Запольського, менші за обсягом, стосуються обміну літературою, насамперед отримання білоруським вченим львівських видань та їх рецензування. Один з листів 1896 р., дуже стислий, стосується прочитання малозрозумілого слова у тексті якогось документу. М. Довнар-Запольський прочитав його як «Георгій» і повідомляв про це М. Грушевському [10, 24]. Кілька листів стосувалися ювілею В. Антоновича, оскільки в 1906 р. виповнювалося 45 років від початку його діяльності у петербурзькому українському журналі «Основа» [10, 42]. У підготовці даного ювілею М. Довнар-Запольський брав активну участь, задумав видати на честь ювіляра науковий збірник. Він звертався до М. Грушевського та інших галицьких вчених з тим, щоб вони дали свої статті для цієї книги, причому білоруський історик прагнув показати особистість В. Антоновича як ученого і вчителя [10, 43]. Таким чином, згадані листи є важливим джерелом до вивчення життя і діяльності М. Довнар-Запольського. Листування розкриває його творчі плани, дає можливість зазирнути у творчу лабораторію вченого, простежити коло наукових інтересів.

Не менш важливими є листування М. Грушевського з іншими білоруськими вченими і громадськими діячами. Збереглося п'ять листів до М. Грушевського, надісланих з Вільна працівниками відомої білоруської газети «Наша ніва». З них перший за часом (2.06.1910 р) був написаний Антоном Луцкевичем. Відповідно, першим до нього відписав і М. Грушевський, просячи, щоб той написав (вірогідно до редактованого М. Грушевським «Літературно-Наукового Вісника», який видавався у Львові) статтю про білоруський національно-визвольний рух. А. Луцкевич охоче відгукнувся на цей лист 7 вересня цього ж року, але прохання М. Грушевського здійснив із запізненням, на що були поважні причини (поліцейський обшук і конфіскація майна). У своєму третьому листі від 7.12.1911 р. А. Луцкевич запрошував М. Грушевського, щоб той на шляху з Петербургу до Львова (через Вільно) заїхав у редакцію «Нашої ніви» хоч на пару годин «пагутарыць пра некаторыя справы». Мабуть розмова мала

йти про той самий білоруський рух, бо відповідь М. Грушевського телеграмою мала прийти на умовну адресу установи «Горнопром» без вказівки імені (адресата) [8, 297–298].

Ще вірогіднішою виглядає зустріч М. Грушевського зі співробітниками «Нашої ніви» на віленському пероні 1 квітня 1914 р., на яку вченого запрошував Іван Луцевич (Янка Купала), котрий працював тоді у «Нашій ніві». Характерно, що лист від 28.03.1914 р. був написаний на «трасянці», з домішкою української мови [8, 299].

Інші два листи до М. Грушевського були написані видатним білоруським істориком, мовознавцем і громадським діячем Вацлавом Ластовським, який під псевдонімом «Власт» і видав перед цим, у 1910 р., свою першу книгу – «Кароткую гісторыю Беларусі». Під час написання праці В. Ластовський відчував брак потрібної літератури, у тому числі й з «гісторыі суседняй і роднай Украіны», тому й звертався до українського історика (28.12.1911 р.) з проханням безкоштовно надіслати йому по одному примірнику праць М. Грушевського. Не отримавши відповіді, В. Ластовський повторив своє прохання до М. Грушевського (7.02.1912 р.), виразніше підкресливши свою бідність і подаючи свою домашню адресу [8, 300]. Однак є непрямі свідчення того, що подальші стосунки між двома істориками мали своє ґрунтовне продовження. По-перше, В. Ластовський широко використовував праці М. Грушевського, по-друге, український вчений відгукувався на подібні листи і надавав посильну допомогу адресатам, навіть фінансову. Є підстави вважати, що В. Ластовський все ж дочекався книжок від М. Грушевського. Їхні взаємини сприяли не лише науковим дослідженням, але й взаємовпливові та взаємозбагаченню прогресивними ідеями і були поштовхом до розвитку радикальних дій.

Слід відзначити основні концептуальні позиції М. Грушевського з історії Білорусі. Він вважав, що білоруський історичний процес розвивався як у державний, так і в бездержавний періоди; претензії Москви на «збирання» всіх східнослов'янських земель необґрунтовані [5, 5, 15]; в об'єктивній реконструкції історії Східної Європи слід дослідити окремо національні історії українців, білорусів і росіян. У своїх працях М. Грушевський розглядав історію Білорусі переважно, і в порівняльному аспекті. Так, звертаючись до історії Великого князівства Литовського (ВКЛ), він підкреслював, що литовська народність потрапила під вплив слов'янських державних і громадських форм, релігії, побуту, писемності. Причому М. Грушевський вважав найбільш впливовою «білоруську стихію», оскільки землі білорусів раніше увійшли до складу ВКЛ і були тісніше пов'язані з ним, аніж українці [7, 52 – 53]. З приводу сутності створеної держави український історик стверджував: «Основою Великого князівства Литовського були племена литовські і землі білоруські: той російський елемент, який створив ВКЛ, був не український, а білоруський» [7, 54].

М. Грушевський одним із перших досліджував козацтво, відзначаючи його особливу роль в українській історії [4, 14], одночасно не замовчував козацькі безчинства. Зокрема, коли в ході подій 1603 р. реєстровані козаки, повертаючись із Лівонського походу через територію Білорусі, «розорили православну Русь, як ворожу землю»: грабували жителів Полоцька, Вітебська, Орші, Могильова, Гомеля та інших населених пунктів, забирали в полон жінок та дітей [3, 317–320]. Стримано він оцінював успіхи так званої «могилянської епохи», яка вважається періодом відродження православної церкви України і Білорусі [3, 99].

Висновки. М. Грушевський рішуче виступив з науковою критикою російської схеми історії східноєвропейських народів, яка обстоювала концепцію «общерусскої»

народності, її історії та культури, водночас нехтуючи історичним розвитком українського і білоруського народів, що, власне, було виявом російського історіографічного шовінізму.

З плином часу змінювалися погляди науковця, еволюціонували суспільно-політичні концепції, філософське сприйняття життя, але любов до свого народу і до історичної істини для нього завжди були найважливіші у науковій творчості та політичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. [Рецензія]. М. Довнар-Запольський. Мотивы свадебных песен Пинчуков. Етнографический этюд / Михайло Грушевський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Л., 1894. – Т. 4. – С. 191–192.
2. Грушевський М. [Рецензія]. М. Довнар-Запольській. Очерки по организации западно-русского крестьянства в XVI веке / Михайло Грушевський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Л., 1906. – Кн. II. – Т. LXX. – С. 200–201.
3. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський. – Т. 7. – Кн. 2. – К. : Наукова думка, 1995. – 644 с.
4. Грушевський М. Історія України-Руси / Михайло Грушевський. – Т. 9. – Кн. 2. – К. : Наукова думка, 1996. – 882 с.
5. Грушевський М. Історія України-Руси / Михайло Грушевський. – Т. 9. – Кн. 10. – К. : Наукова думка, 1996. – 778 с.
6. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М. Грушевський // Історіографія історії України. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – С. 168–175.
7. Луговцова С. Л. Взгляды М. С. Грушевского на некоторые вопросы белорусской истории / Светлана Леонидовна Луговцова // Науково-історичні читання, присвячені 140-річчю з дня народження М. С. Грушевського: Матеріали читань (Мінськ, 22 грудня 2006 р.). – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – С. 52–56.
8. Мицик Ю. Albaruthenica : студії з історії Білорусі / Юрій Мицик [ред. : Павло Сохань; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Нац. ун-т «Кієво-Могилян. акад.», Укр. центр дослідж. з історії Білорусі. – К., 2009. – 362 с.
9. Перапіска М. В. Доўнар-Запольскага з дзеячамі навукі Украіны (1893–1908 гг.) / М. В. Перапіска. – Гомель : Гомельск. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны, 2005. – 170 с.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 456. Листування з М. Грушевським (16 листів: 1895–1896, 1904, 1906 рр.). – 43 арк.
11. ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 873. Листування з М. Грушевським (1 листопада 1898 р.). – Арк. 227–230.
12. 250 асоб з Беларусі у дзяялогах культур / [рэд. : Т. Л. Пісарэнка, Л. У. Языковіч]. – Мн. : Ін-т гісторыі, 2008. – 365 с.

REFERENCES

1. Grushevs'kij M. [Recenzija]. M. Dovnar'-Zapol'skij. Motivy svadebnyh pesen Pinchukov. Jetrograficheskij jetjud / Mihajlo Grushevs'kij // Zapiski Naukovogo tovaristva im. Shevchenka. – L., 1894. – T. 4. – S. 191–192.
2. Grushevs'kij M. [Recenzija]. M. Dovnar'-Zapol'skij. Ocherki po organizacii zapadno-russkogo krest'janstva v XVI veke / Mihajlo Grushevs'kij // Zapiski Naukovogo tovaristva im. Shevchenka. – L., 1906. – Kn. II. – T. LXX. – S. 200–201.
3. Grushevs'kij M. Istorija Ukraini-Rusi: v 11 t., 12 kn. / Mihajlo Grushevs'kij. – T. 7. – Kn. 2. – K. : Naukova dumka, 1995. – 644 s.
4. Grushevs'kij M. Istorija Ukraini-Rusi / Mihajlo Grushevs'kij. – T. 9. – Kn. 2. – K. : Naukova dumka, 1996. – 882 s.

-
5. Grushevs'kij M. Istorija Ukraini-Rusi / Mihajlo Grushevs'kij. – T. 9. – Kn. 10. – K. : Naukova dumka, 1996. – 778 s.
6. Grushevs'kij M. Zvichajna shema «rus'koi» istorii j sprava racional'nogo ukladu istorii shidnogo slov'janstva / M. Grushevs'kij // Istoriografija istorii Ukraini. – K. : Institut istorii Ukraini NAN Ukraini, 1999. – S. 68–175.
7. Lugovcova S. L. Vzglyady M. S. Grushevskogo na nekotorye voprosy belorusskoj istorii / Svetlana Leonidovna Lugovcova // Naukovo-istorichni chitannja, prisvjacheni 140-richchju z dnja narodzhennja M. S. Grushevs'kogo: Materiali chitan' (Mins'k, 22 grudnja 2006 r.). – Nizhin : Aspekt-Poligraf, 2007. – S. 52–56.
8. Micik Ju. Albaruthenica : studii z istorii Biorusi / Jurij Micik [red. : Pavlo Sohan'; NAN Ukraini, In-t ukr. arheografii ta dzhereloznavstva im. M. S. Grushevs'kogo, Nac. un-t «Kievo-Mogiljan. akad.», Ukr. centr doslidzh. z istorii Biorusi. – K., 2009. – 362 s.
9. Perapiska M. V. Doŭnar-Zapol'skaga z dziejchami navuki Ukrainy (1893–1908 gg.) / M. V. Perapiska. – Gomel' : Gomel'sk. dzjarzh. un-t imja F. Skaryny, 2005. – 170 s.
10. Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraini, m. Kiiv (dali – CDIAK Ukraini). – F. 1235. – Op. 1. – Spr. 456. Listuvannja z M. Grushevs'kim (16 listiv : 1895–1896, 1904, 1906 rr.). – 43 ark.
11. CDIAK Ukraini. – F. 1235. – Op. 1. – Spr. 873. Listuvannja z M. Grushevs'kim (1 listopada 1898 r.). – Ark. 227–230.
12. 250 asob z Belarusi u dyjalogah kul'tur / [rjed. : T. L. Pisarjenka, L. U. Jazykovich]. – Mn. : In-t gistoryi, 2008. – 365 s.

Статтю подано до редакції 25.02.2015 р.